

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

СТРАТІЙ ОЛЕКСІЙ ВАСИЛЬОВИЧ

УДК 343.95:343.13(477)

**ПСИХОЛОГО-ПРАВОВІ ОСОБЛИВОСТІ
КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ НА ПІДСТАВІ УГОД**

19.00.06 – юридична психологія

**Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата
юридичних наук**

Київ – 2015

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Національній академії внутрішніх справ,
Міністерство внутрішніх справ України

Науковий керівник доктор юридичних наук, професор
Марчак Віталій Ярославович,
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича, юридичний факультет,
професор кафедри кримінального права та криміналістики

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор
Цільмак Олена Миколаївна,
Одеський державний університет внутрішніх справ,
професор кафедри криміналістики, судової медицини і психіатрії

кандидат юридичних наук
Радухівська Людмила Любомирівна,
Національна академія прокуратури України,
доцент кафедри юридичної психології та прокурорської етики

Захист відбудеться «19» січня 2016 р. о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої
вченої ради Д 26.007.01 у Національній академії внутрішніх справ за адресою: ДП-
680, м. Київ, пл. Солом'янська, 1

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національної академії внутрішніх
справ за адресою: ДП-680, м. Київ, пл. Солом'янська, 1

Автореферат розісланий «17» грудня 2015 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. І. Кудерміна

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Становлення сучасної української держави зі змінами в економіці та соціальній сфері, крім позитивних наслідків, потягло за собою значне зростання злочинності. Відтак назріла потреба переосмислення та реформування окремих інститутів кримінального та кримінального процесуального права, зокрема, у 2012 році законодавцем було введено «кримінальне провадження на підставі угод». Аналіз цієї новели, яка регламентує умови і порядок укладення угоди в кримінальному провадженні, приводить до висновку, що робота з підготовки цих нововведень проводилась у відриві від досягнень юридичної психології, заснованих у свою чергу на вимогах практики. З огляду на те, що правозастосовна практика в українському кримінальному судочинстві з цього питання відсутня, то загалом використано позитивний досвід країн, які цей етап у своєму розвитку вже пройшли.

Організація Об'єднаних Націй рекомендує використовувати неофіційні механізми врегулювання спорів, включаючи посередництво, арбітраж чи місцеву практику для того, щоб сприяти примиренню і відшкодуванню шкоди жертвам (п. 7 Декларації основних принципів правосуддя для жертв злочинів і зловживання владою). У рішенні Ради Європейського Союзу «Про становище жертви у кримінальному провадженні» містяться зобов'язання для всіх країн ЄС щодо розповсюдження медіації у кримінальних провадженнях та забезпеченні прийняття до розгляду будь-якої угоди між жертвою і правопорушником, досягнутої в процесі медіації.

Водночас у національному правовому полі України практика договірних процедур у сфері кримінальної юстиції майже відсутня. В середовищі прокурорсько-слідчих працівників і суддівського корпусу відсутнє єдине розуміння процесуальних правовідносин у сфері кримінального провадження на підставі угод, що призводить до колізій правозастосування, а іноді – і до виникнення конфліктних ситуацій, які негативно позначаються на ефективності досудового розслідування в цілому.

Звідси виникає необхідність розроблення додаткових норм кримінального процесуального законодавства, які стосуються правових та організаційних питань укладення та реалізації угоди в кримінальному провадженні. Така потреба свідчить про теоретичну та практичну значущість та актуальність комплексного дослідження правових і психологічних особливостей діяльності учасників, порядку укладення та реалізації угоди у кримінальному провадженні з метою визначення перспективної стратегії його розвитку на основі глибокого аналізу історичного становлення на території України, зарубіжного досвіду та судової практики.

Вагомий внесок у дослідження правових проблем кримінального провадження на підставі угод зробили такі науковці, як О. В. Бахновський, В. Ф. Бойко, О. О. Васяєва, Л. В. Головка, К. Ф. Гуценко, В. В. Землянська, Г. Зер, А. В. Іщенко, Н. С. Карпов, М. С. Костенко, К. К. Кочергін, Ю. В. Кувалдіна, В. Т. Маляренко, Н. В. Нестор, Д. Д. Ньюмен, В. М. Ніколайчик, М. Райт, В. М. Тertiшник, Л. У. Уайнреб, Л. Д. Удалова, О. С. Шаталов, О. О. Шишкін та ін.

Аналізові ж психологічної складової досліджуваної проблематики присвячено низку праць вчених, а саме: Д. О. Александрова, В. Г. Андросюка, Л. І. Казміренко, В. О. Коновалової, М. В. Костицького, О. І. Кудерміної, Д. М. Максименка,

В. Я. Марчака, В. С. Медведєва, Л. Е. Орбан-Лембрик, І. М. Охріменка, О. К. Черновського, Ю. В. Шепітька, О. М. Цільмак й ін.

Незважаючи на чималий доробок з окресленої проблематики, слід визнати, що далеко не всі питання піддано необхідному аналізу, узагальненню й відповідному відображенню. Таким чином, необхідність дослідження цих питань має важливе теоретичне і практичне значення та спрямована на удосконалення організаційно-правових та психологічних засад проведення досудового розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень у яких можуть бути укладені угоди про визнання винуватості чи примирення. Зазначене зумовлює **актуальність** обраної для дисертації теми.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до Концепції реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 р., затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2011 р. № 1209-р; положень Державної цільової програми «Проблеми вдосконалення організації й діяльності суду та правоохоронних органів в умовах формування соціальної, правової та демократичної держави» (державна реєстрація № 0186.0.099031); Пріоритетних напрямів дисертаційних досліджень МВС України, що потребують першочергового розроблення і впровадження у практичну діяльність органів внутрішніх справ України на період 2010-2014 рр., затверджених наказом МВС України від 29 липня 2010 р. № 347; Державної цільової програми підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців у сфері європейської інтеграції та євроатлантичного співробітництва України на 2008-2015 рр., затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 5 листопада 2008 р. № 974; планів науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт Національної академії внутрішніх справ на 2010-2014 рр. Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради НАВС (протокол № 22 від 25 листопада 2014 р.) та схвалено Координаційним бюро Національної академії правових наук України.

Мета і задачі дослідження. *Мета* роботи полягає в обґрунтуванні правових та психологічних особливостей досудового розслідування та судового розгляду кримінального провадження на підставі угод для розроблення пропозицій і рекомендацій щодо підвищення ефективності функціонування інституту «укладення угод» у кримінальному провадженні.

Для досягнення цієї мети сформульовані такі *задачі*:

- висвітлити процес становлення та розвитку інституту «угод у кримінальному провадженні» в Україні;
- дослідити міжнародний досвід укладення угод у кримінальному провадженні;
- розкрити теоретико-методологічні основи дослідження угоди як способу вирішення кримінально-правового конфлікту у кримінальному провадженні;
- установити юридико-психологічні особливості укладення угоди про визнання винуватості;
- надати психолого-правову характеристику укладення угоди про примирення;
- визначити основні напрями підвищення ефективності функціонування інституту «угод у кримінальному провадженні»;

– з'ясувати психологічні особливості діяльності суб'єктів укладення угоди в кримінальному провадженні для їх врахування у практичній діяльності;

– розробити пропозиції й рекомендації щодо підвищення ефективності функціонування інституту «укладення угод» у кримінальному провадженні.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, що виникають при досудовому розслідуванні та розгляді в суді кримінального провадження на підставі угод.

Предмет дослідження – психолого-правові особливості кримінального провадження на підставі угод.

Методи дослідження. Застосовано комплекс взаємопов'язаних загальнонаукових та спеціально-наукових методів, зокрема: *історико-правовий* – для аналізу сучасного стану наукових досліджень, становлення й розвитку інституту «угод у кримінальному провадженні» в Україні, міжнародного досвіду укладення угод у кримінальному провадженні (розділ 1); *герменевтичний* – під час розкриття сутності поняття «угода» та можливості її реалізації у кримінальному провадженні (підрозділ 1.3); *діалектичний* – для з'ясування змісту реалізації умов угоди в кримінальному провадженні (підрозділ 1.1, розділи 2, 3); *структурно-функціональний* – для визначення юридико-психологічних особливостей укладення угоди про визнання винуватості та надання характеристики укладення угоди про примирення (розділ 2); *формально-логічний і семантичний методи* – для розмежування понять і термінів, аналізу змістового значення деяких кримінально-правових категорій (підрозділ 1.1, розділ 2); *соціологічний метод* – для якісного аналізу теоретичних і прикладних проблем щодо угод в кримінальному провадженні. Для досягнення мети та розв'язання поставлених задач у роботі використано комплексний підхід до застосування вищезазначених наукових методів, що дало змогу всебічно розглянути психологічні особливості кримінального провадження на підставі угод.

Обґрунтованість і достовірність сформульованих у дисертації наукових положень, висновків і рекомендацій визначається і забезпечується *емпіричною базою дослідження*, яку становлять результати узагальнення слідчої та судової практик; дані, отримані під час опитування 276 респондентів (185 слідчих та 91 судді).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першим в Україні комплексним дослідженням психолого-правових особливостей укладення угоди та можливості реалізації її умов у сучасних реаліях кримінального провадження. Вона конкретизується в одержаних висновках і пропозиціях, зокрема:

вперше:

– наведено авторське визначення поняття угоди в кримінальному провадженні як письмового, добровільного юридичного акту, який може укладатися між обвинуваченим (підозрюваним) та прокурором або потерпілим упродовж кримінального провадження з моменту пред'явлення підозри й до виходу суду в нарадчу кімнату, та встановлює взаємоприйнятні умови і взаємодопустимі законом дії, права та обов'язки сторін кримінального провадження, потерпілого, спрямованого на взаємну згоду, домовленість про результати кримінального провадження, які взаємоприйнятні для його учасників, а з позиції юридичної психології, як усвідомленого, цілеспрямованого, вольового акту визначених у кримінальному

процесуальному законі учасників кримінального провадження, здійснюючи який, вони прагнуть до досягнення певних юридичних наслідків;

– запропоновано вважати інститут «угод у кримінальному провадженні» результатом диференціації кримінальних процесуальних форм, які регулюють договірну модель відносин між державою і обвинуваченим або потерпілим й обвинуваченим, як закономірне явище розвитку кримінального процесуального права, оскільки угода в кримінальному провадженні укладається шляхом попередніх домовленостей, переговорів між сторонами кримінального процесу та є результатом перетворювань кримінального процесуального права у напрямі демократизації, дотримання прав і свобод людини;

– аргументовано, що модель співпраці, яка може бути покладена в основу рішення про укладення угоди в кримінальному провадженні, є сукупністю таких елементів: 1) активне сприяння в розслідуванні злочину у межах кримінального провадження; 2) викриття себе та інших винних осіб, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення, або повідомлення про іншу їхню злочинну діяльність; 3) відшкодування заподіяної кримінальним правопорушенням шкоди;

– встановлено, що з часів Київської Русі й до Української Радянської Соціалістичної Республіки інститути звільнення від кримінальної відповідальності (покарання) у зв'язку з примиренням сторін та спрощеного судового розгляду у випадку визнання винуватості розглядалися як можливі способи врегулювання кримінально-правових конфліктів. Головним, що зближує розглянуті інститути з сучасним кримінальним провадженням у формі угод, є те, що їх застосування ґрунтувалося на згоді сторін, а отже – можуть розглядатися як історичні прототипи сьгодні діючих компромісних конструкцій;

– обґрунтовано, що психологічна складова діяльності сторін при укладенні угоди в кримінальному провадженні складається з комунікативної, конструктивної (реконструктивної), організаційної та соціальної сторін. Погодження умов угоди передбачають спільну психологічну діяльність учасників угоди, яка веде до вирішення спірних питань і суперечностей з урахуванням потреб (цілей, інтересів, намірів) кожної зі сторін;

– доведено, що основним напрямом підвищення ефективності функціонування інституту «угод у кримінальному провадженні» є залучення в переговорний процес між сторонами угоди професійного психолога як медіатора-посередника, який налагоджує та забезпечує канали організаційних, інформаційних, комунікативних, психологічних та інших зв'язків між сторонами угоди;

– запропоновано зміни та доповнення в статтю 469 Кримінального процесуального кодексу України;

удосконалено:

– положення чинного КПК України щодо порядку укладення угод у кримінальному провадженні;

– організаційні та змістові характеристики укладення угод у кримінальному провадженні;

– теоретико-практичне визначення умов, які можуть бути передбачені угодами про визнання винуватості та про примирення у кримінальному провадженні;

дістало подальшого розвитку:

- уявлення про договірну природу угод у кримінальному провадженні;
- вчення про використання спеціальних психологічних знань на досудовому слідстві та в судовому провадженні.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані в роботі висновки і пропозиції використовуються за такими напрямками:

– у *правозастосовній діяльності* – при провадженні досудового розслідування (акт впровадження в практику Головного слідчого управління МВС України від 10 квітня 2015 р.; акт впровадження в практику слідчого управління МВС України в Чернівецькій області від 12 січня 2015 р.), та судового розгляду кримінальних проваджень на підставі угод (акт впровадження Апеляційного та місцевих загальних судів Чернівецької області від 20 січня 2015 р.);

– у *навчальному процесі та науково-дослідній діяльності* – при підготовці навчально-методичних матеріалів та викладанні дисциплін «Юридична психологія», «Кримінальна психологія», «Вчення про суб'єкт злочину», «Кримінальне процесуальне право України» (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 10 лютого 2015 р.; акт впровадження Академії прокуратури України від 16 квітня 2015 р.; акт впровадження юридичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича від 12 січня 2015 р.).

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації, висновки та рекомендації оприлюднено на чотирьох науково-практичних конференціях, зокрема: «Теорія та практика юридичної освіти» (м. Київ, 20 квітня 2012 р.), «Професійне становлення особистості» (м. Одеса, 15 лютого 2013 р.), «Актуальні проблеми юридичної психології» (м. Київ, 25 квітня 2014 р.), «Юридична психологія в Україні : здобутки та перспективи» (м. Київ, 24 квітня 2015 р.).

Публікації. Основні положення, що сформульовані в дисертації, відображено в десяти наукових публікаціях, серед яких чотири статті – у наукових фахових виданнях з юридичних наук; дві статті – у фахових іноземних виданнях (Республіка Молдова); а також чотири тези – у збірниках доповідей науково-практичних конференцій.

Структура дисертації складається зі вступу, трьох розділів, що містять сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (228 найменувань) та п'яти додатків. Повний обсяг дисертації становить 226 сторінок, з них основний текст – 178 сторінок. Ілюстративний матеріал наведено в двох таблицях й відображено на п'яти діаграмах.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми та її зв'язок з науковими програмами, планами, темами, сформульовано мету та задачі дослідження, визначено об'єкт, предмет та методи дослідження, висвітлено наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, наведено дані про апробацію результатів дослідження та публікації.

Розділ 1 «Угоди в кримінальному провадженні» як правове явище: поняття, становлення та міжнародний досвід» складається з трьох підрозділів, у яких висвітлено наукові, філософсько-правові, теоретико-правові, історико-правові розробки вітчизняних та зарубіжних авторів щодо становлення, розвитку інституту «угод у кримінальному провадженні» в Україні та міжнародний досвід його застосування.

У підрозділі 1.1. «Становлення та розвиток інституту «угод у кримінальному провадженні» в Україні» зазначено, що під час огляду праць Б. Грекова, М. Ковалевського, А. Куніцина, О. Кузьминця, Р. Лашенка, М. Максимейка, Я. Падеха, І. Радіна, В. Сергєєвича, Р. Хачатурова, М. Чубатого та ін., які досліджували Руську Правду та історію становлення українського права, зроблено висновок, що за часів Київської Русі правопорушення розглядалися перш за все як порушення приватного інтересу і тільки згодом – як порушення правової установки. Така думка обґрунтовується особливістю стародавнього процесуального права. Уже перша стадія процесу – залич – переконливо показує, що порушений інтерес приватної особи і сам потерпілий повинен займатися відновленням справедливості, конфлікт міг бути вирішений на підставі згоди сторін його учасників. Крім того, Руська Правда закріплювала право потерпілого на кровну помсту або відмову від неї в обмін на отримання плати за заподіяну шкоду. Можливість примирення потерпілого і винного була передбачена до звернення в суд за умови відшкодування шкоди і публічного вибачення. З появою князівської влади на Русі покарання приймає публічний характер. Наприклад, за вчинення вбивства викуп міг стягуватися на користь князя у разі відсутності потерпілих, які мали право на кровну помсту. Коли потерпілий з якихось причин не міг здійснити право кровної помсти (зокрема, унаслідок переховування обвинуваченого), він обмежувався захопленням майна кривдника. У подальшому потерпілі погоджувалися брати викуп без переслідування обвинуваченого. Заміни кровної помсти викупом стала повторюватися все частіше і частіше, поступово витісняючи інститут кровної помсти. Фактично це свідчить про виникнення в Київській Русі інституту «угод у кримінальному провадженні».

У процесі аналізу наукових напрацювань В. Новикова, Д. Постоловського, Д. Суслі, І. Фойницького та ін. з'ясовано, що в період Литовсько-польської доби української історії, козаччини і гетьманської держави, перебування України у складі царської Росії та радянської доби колишні інститути звільнення від кримінальної відповідальності (покарання) у зв'язку з примиренням сторін та спрощеного судового розгляду у разі визнання винуватості розглядалися як можливі способи врегулювання кримінально-правових конфліктів за обов'язкової умови – згода сторін.

У той час як основний зміст наукових дебатів І. Гальперіна, О. Гуляєва, П. Давидова, О. Наумова, В. Савицького, М. Строговича й ін.) стосувався можливості застосування спрощених конструкцій для вирішення кримінально-правових конфліктів. Метою розвитку спрощених конструкцій визнавалося максимальне зменшення проміжку часу між моментами вчинення злочину і призначення покарання винній особі, а завданнями – досягнення мети кримінального судочинства при максимально можливій його раціоналізації, економічності й у оптимальні терміни.

У підрозділі 1.2. «Міжнародний досвід укладення угод у кримінальному провадженні» надається характеристика угодам, які укладаються в американському та європейському кримінальному судочинстві. Зокрема, до вивчення досліджуваної проблематики зверталися такі вчені, як О. Александров, Л. Головка, К. Гуценко, К. Кочергін, Ю. Кувалдіна, В. Ніколайчик, С. Тейман, У. Уайнреб та ін. Вивчення наукових джерел та судової практики США засвідчило, що у більшості випадків (близько 98%) з обвинуваченими укладаються угоди про визнання винуватості, у тому числі й ті, додатковим зобов'язанням по яких виступає сприяння обвинуваченого у розкритті злочину й кримінальному переслідуванні інших осіб. Процесуальний порядок розгляду кримінального провадження на підставі угоди, умовами якої виступають як визнання винуватості, так й сприяння слідству у розкритті злочину та викритті співучасників, нічим не відрізняється від судового розгляду за заявою обвинуваченого щодо клопотання про визнання винуватості. Сама можливість появи такого інституту в американському кримінальному судочинстві значною мірою обумовлена особливостями правової та процесуальної систем США. У країнах Європейського Союзу процедури ухвалення судового рішення на підставі угоди про визнання винуватості не носять характеру угоди американського зразка: ініціативність сторін у вирішенні питань обвинувачення відрізняється неможливістю за угодою змінювати обвинувачення, а пасивна позиція суду у вирішенні питання про порядок вирішення кримінального провадження – його обмеженою активністю. Порядок ухвалення судового рішення на підставі угоди про визнання винуватості має природу, схожу з континентальними погоджувальними процедурами: вони засновані на згоді сторін, але не пов'язані з укладенням сторонами угоди як процесу переговорів щодо її умов, оформленням певним чином досягнутих домовленостей.

Досліджуючи практику укладення угод про примирення в зарубіжному кримінальному судочинстві, можна зробити висновок, що вона має на меті задоволення приватних правових інтересів, допомогу жертвам злочинів, відшкодування потерпілим завданої злочином шкоди, відновлення соціальної справедливості та виправлення осіб, які вчинили кримінальні правопорушення. Така форма вирішення кримінальних конфліктів поліпшує взаємовідносини між учасниками конфлікту, дозволяючи уникнути зіткнень у майбутньому. Це дає можливість розглядати процедуру примирення як ефективний шлях вдосконалення кримінальної процесуальної форми.

У підрозділі 1.3. «Теоретико-методологічні основи дослідження угоди як способу вирішення кримінально-правового конфлікту у кримінальному провадженні» досліджується інститут «угод у кримінальному провадженні», що виник завдяки диференціації кримінальних процесуальних форм, які регулюють договірну модель відносин між державою і обвинуваченим (або потерпілим й обвинуваченим), як закономірне явище розвитку та перетворення кримінального процесуального права у бік демократизації, дотримання прав і свобод людини. В основі угод у кримінальному провадженні є вирішення кримінально-правових конфліктів завдяки компромісу між учасниками угоди про примирення чи про визнання винуватості. Завданням угоди про визнання винуватості, насамперед, є залучення до співпраці в розкритті злочинів осіб, які перебувають у кримінальному середовищі за умови

значного скорочення їм кримінального покарання. Угода про примирення має на меті відновлення порушених прав потерпілого, відшкодування заподіяної шкоди. Предметом угоди про примирення чи визнання винуватості є тільки умови реалізації, а не підстави кримінальної відповідальності, а також особливості призначення покарання, оскільки виключно суд може встановлювати відповідальність за вчинене кримінальне правопорушення. Якщо суб'єкти конфлікту вирішили його на психологічному рівні, то з'являється можливість отримати додаткову інформацію щодо претензій, безпосередньо обговорити позиції сторін, уточнити інтереси, цілі, мотиви поведінки опонентів. У свідомості суб'єктів конфлікту може сформуватися установка на компроміс за допомогою взаємних поступок. Така установка відкриває доступ і стимулює залучення до управління кримінально-правовими конфліктами фахівців різних галузей знань, зокрема психології. Дана взаємодія знаходить усе більшу затребуваність у практичній діяльності.

Згідно статистичних даних ДСА України питома вага кримінальних проваджень розглянутих судами із затвердженням угоди складає: 2012 р. – 17,26% від загальної кількості розглянутих кримінальних проваджень, I півріччя 2013 р. – 22,94%, I півріччя 2014 р. – 22,99%¹.

Оскільки інститут угод у кримінальному провадженні не є усталеним у практиці, тому не можна робити остаточного висновку щодо стабільного зростання питомої ваги кримінальних проваджень на підставі угод серед загальної кількості кримінальних проваджень, які надходять в суди. З огляду на наведені статистичні дані питома вага цих кримінальних проваджень складає в середньому 20,1%.

Якщо розглядати види угод, які були затверджені місцевими судами, зокрема у I півріччі 2014р., то 4192 із них становили угоди про примирення (33,56% від загальної кількості клопотань), а 7818 – угоди про визнання винуватості (62,58% відповідно). У 481 кримінальному провадженні (3,85%) судами було відмовлено у затвердженні угод із поверненням цих проваджень прокурору для продовження досудового розслідування у загальному порядку. Такий показник відмов суду у затвердженні угод свідчить про якість проведеного досудового розслідування та законність укладення між сторонами кримінального провадження угод.

Відповідно до статистичних даних ГПУ, МВС та ДФС, які були надані на запит, згідно Закону України «Про звернення громадян», протягом 2013 року до суду було скеровано 13490 кримінальних проваджень з угодою про примирення, що становить 15,2% від загальної кількості кримінальних проваджень, направлених в суд з обвинувальним актом, та 12112 кримінальних проваджень з угодою про визнання винуватості, що становить 13,6% від загальної кількості кримінальних проваджень, направлених в суд з обвинувальним актом. Протягом 2014 року до суду було скеровано 11677 кримінальних проваджень з угодою про примирення, що становить 6,7% від загальної кількості кримінальних проваджень, направлених в суд з обвинувальним актом та 12003 кримінальних проваджень з угодою про визнання винуватості, що становить 6,9% від загальної кількості кримінальних проваджень, направлених в суд з обвинувальним актом. Не дивлячись на значне збільшення кількості кримінальних проваджень, направлених до суду з обвинувальним актом у

¹ <http://dsa.court.gov.ua/>

2014 році, причиною зменшення питомої ваги кримінальних проваджень, направлених до суду з угодами у 2014 році, порівняно з 2013 роком, свідчить про ігнорування органами досудового розслідування та прокурором вимог глави 35 КПК України.

Розділ 2 «Психолого-правові передумови укладення угоди як компромісного рішення у кримінальному провадженні» складається з двох підрозділів, що містять аналіз юридико-психологічних особливостей, які можуть виникнути під час укладення угод про визнання винуватості та про примирення у кримінальному провадженні.

У підрозділі 2.1. *«Юридико-психологічні особливості укладення угоди про визнання винуватості»* стверджується, що закріплення у КПК особливого порядку кримінального провадження на підставі угоди про визнання винуватості полягає у створенні нової ідеології кримінальної політики держави: протидія злочинності через компроміс, договір, у тому числі стимулювання осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, співпрацювати з владою. За результатами проведеного нами анкетування, 82% суддів та 94,5% слідчих переконані, що укладення угоди у кримінальному провадженні сприяє підвищенню якості проведення судового розгляду справи. Від підозрюваного (обвинуваченого) вимагається беззастережного визнання своєї винуватості у вчиненні кримінального правопорушення, його обов'язку щодо співпраці у викритті діяння, вчиненого іншою особою, та згода на призначення покарання або призначення покарання і звільнення від його відбування з випробуванням.

Укладенню угоди про визнання винуватості між прокурором та обвинуваченим передуює налагодження психологічного контакту, як обопільної готовності (установки) до сприйняття і розуміння особами один одного. Психологічний контакт між сторонами укладення угоди варто розглядати в двох аспектах: як певні стосунки, що складаються між учасниками допиту, так й діяльність щодо їх створення, яка протікає у формі спілкування. Встановлення психологічного контакту – це цілеспрямована, планована комунікативна діяльність прокурора з організації та управління інформацією, спрямована на створення умов, що забезпечують його розвиток в сприятливому для досягнення поставленої мети напрямі й здійснюється впродовж всього переговорного процесу, який передуює укладенню угоди. Змістом діяльності по встановленню психологічного контакту є відносини співпраці і взаєморозуміння (довіри) між сторонами угоди, засновані на прагненні до єдиної мети (або, принаймні, збігу цілей на окремих етапах спілкування) або взаємній повазі осіб, які обмінюються інформацією. Активна діяльність прокурора у цьому процесі спрямована на формування позитивної позиції підозрюваного (обвинуваченого) щодо беззастережного визнання винуватості, викриття інших злочинців та спонукання до співпраці з правоохоронними органами. Можливості та форми встановлення психологічного контакту залежать насамперед від індивідуально-психологічних якостей підозрюваного (обвинуваченого), його типологічних особливостей, характерних для виконання ним певних обов'язків, ролі в конкретній ситуації події злочину, життєвого й спеціального досвіду. Звідси набувають актуальності уміння прокурора розумітися на психології людей, володіти прийомами допустимого впливу на них, методикою аналізу їх поведінки та самоаналізу. Сприятливими є й знання

рекомендованих криміналістикою тактичних прийомів, заснованих на закономірностях психології, логіки.

У підрозділі 2.2. *«Психолого-правова характеристика укладання угоди про примирення»* стверджується, що угоду про примирення підозрюваного (обвинуваченого) з потерпілим варто розглядати як самостійну процедуру примирення (спосіб закінчення кримінального провадження). Примирення у психологічному сенсі є наслідком вирішення конфлікту, яке досягається завдяки зміні звичної поведінки як потерпілого, так і підозрюваного (обвинуваченого). Воно характеризується сумісною діяльністю сторін, спрямованою на припинення протистояння та емоційного протистояння. Механізм подолання конфронтації між потерпілим і злочинцем з метою їх примирення є складним юридико-психологічним процесом, який перебуває у причинному зв'язку із психологічними характеристиками сторін. Подолання психологічного конфлікту між потерпілим і правопорушником можливе саме під час їх зустрічі, де жертва може поставити всі хвилюючі її запитання, вказати на свої почуття і дати зрозуміти злочинцеві, що вона пережила внаслідок злочину, як це змінило її життя; у неї виникає можливість зрозуміти, що означає злочин для того, хто його вчинив. При такій зустрічі переглядаються панівні у потерпілого стереотипи поведінки та сприйняття: страх істотно зменшується, натомість з'являються умови для виявлення почуттів, обміну інформацією, повертаються впевненість і відчуття контролю над ситуацією. У той час як злочинець має змогу побачити в жертві реальну людину, дізнатися про наслідки свого злочину з перших вуст, що сприяє появі нового погляду на власну попередню поведінку, вчинки, стимулює спроби самовиправлення. Йому надається шанс своїми діями компенсувати матеріальну шкоду, висловити розкаяння та попросити вибачення.

Оскільки потерпілий та підозрюваний (обвинувачений) зазвичай не є юристами, то однією з практичних проблем є невідповідність такої угоди вимогам кримінального процесуального закону. В цьому випадку виправданим є залучення адвоката підозрюваного (обвинуваченого) та представника потерпілого до переговорів щодо укладення угоди про примирення. Цей висновок підтверджується результатами проведеного нами анкетування, оскільки 100% респондентів вважають правильним залучення до переговорів щодо укладення угоди цих учасників процесу.

Розділ 3 «Напрями та засоби удосконалення функціонування інституту «укладання угод» у кримінальному провадженні» складається з двох підрозділів, у яких досліджуються психологічні особливості діяльності суб'єктів укладення угоди та визначаються основні напрями підвищення ефективності функціонування інституту «угоди у кримінальному провадженні».

У підрозділі 3.1. *«Основні напрями підвищення ефективності функціонування інституту «угоди у кримінальному провадженні»* досліджується сучасна практика врегулювання та розв'язання конфліктів, яка свідчить, що в умовах конфліктної ситуації значно погіршується комунікація між соціальними суб'єктами. Тому без посередників буває важко, а іноді й неможливо обійтися. Посередництво у кримінальному провадженні можна розглядати як специфічну форму регулювання спірних питань, конфліктів, узгодження інтересів. Головна мета посередницької діяльності в кримінальному провадженні — задоволення інтересів кожного з

учасників кримінально-правового конфлікту. Завданнями медіації є: 1) вирішення конфлікту шляхом досягнення його сторонами взаємоприйняттого для них рішення; 2) усунення спричиненої конфліктом шкоди; 3) запобігання поновленню конфлікту; 4) відновлення правопорядку та гармонізації суспільних взаємостосунків. З огляду на це медіатор виконує такі функції: *інформаційно-комунікативну* (обмін інформацією, поглядами, налагодженню зв'язків); *регулятивну* (встановлення певної взаємодії на переговорах, упорядкування спільної діяльності); *координаційну* (спрямована на узгодження дій між учасниками переговорів, встановлення взаємозв'язку між суб'єктами переговорного процесу); *конструктивну* (вміння налагоджувати переговорний процес, прогнозувати та передбачати можливість та наслідки укладення угоди); *контролюючу* (перевірка виконання досягнутих раніше угод).

Встановлено, переговорний процес між потерпілим та підозрюваним (обвинуваченим) і його завершення – угода про примирення – є психологічним актом подолання посттравматичного стресового розладу. Обґрунтовано, що найбільш ефективно медіаторські функції може здійснювати спеціаліст-психолог. Психолог на професійному рівні може працювати з конфліктами, володіє можливостями ситуативного підходу в переговорній діяльності, використовує ідеї медіаторства в організації комунікативного процесу і пошуку угоди між сторонами кримінального провадження, що сприяє пом'якшенню їх протистояння і виникненню погодження.

Проведенням нами емпіричним дослідженням встановлено, що 100% респондентів не залучали до переговорів щодо укладення угоди між прокурором чи потерпілим та підозрюваним (обвинуваченим) третю особу. Проте 67% серед проанкетованих суддів та 52,4% слідчих вважають, що залучення медіатора до переговорів щодо укладення угоди у кримінальному провадженні буде позитивним досвідом. 32,9% суддів та 47,5% слідчих вагаються відповісти на це запитання, що пояснюється новизною цього інституту та відсутністю відповідних теоретико-прикладних напрацювань. 67% респондентів-суддів та 51,3% респондентів-слідчих вважають виправданим залучення до переговорів щодо укладення угоди у кримінальному провадженні саме професійного психолога. 79,1% проанкетованих суддів і 53,5% слідчих вважають, що медіатор повинен бути незалежним від інших учасників переговорів.

У підрозділі 3.2. «Психологічні особливості діяльності суб'єктів укладення угоди у кримінальному провадженні» з'ясовуються психологічні особливості поведінки учасників угоди у кримінальному провадженні: підозрюваного (обвинуваченого), прокурора та потерпілого. Зокрема, специфічні умови досудового розслідування та судового провадження, знання матеріалів кримінального провадження, загальне уявлення про нього, бажання пом'якшити покарання визначають лінію поведінки підозрюваного (обвинуваченого) при укладенні угоди. Питання укладення угоди може обговорюватись прокурором з підозрюваним (обвинуваченим) під час чи після його допиту. При цьому прокурор прямо та опосередковано впливає на підозрюваного задля певного результату, що виявляється зазвичай у переконанні й навіюванні. Прямий вплив характеризується тим, що прокурор відкрито пред'являє йому свої претензії і вимоги, а непрямий – підозрюваний (обвинувачений) усвідомлює його процесуальний статус, зобов'язання співпрацювати з правоохоронними органами,

беззастережно визнати свою винуватість. На нього гнітюче діє обстановка перебування в приміщенні правоохоронного органу чи місцях, які позбавляють його свободи.

Статус прокурора (як сторони укладення угоди про визнання винуватості) висуває підвищені вимоги до його особистісних характеристик. Психологічні аспекти прокурорської діяльності, система професійно-психологічної підготовки працівників прокуратури висвітлювалися у працях В. Г. Андросюка, О. М. Бандурки, О. В. Глушкової, М. І. Єнікєєва, Я. Ю. Кондратьєва, В. О. Коновалої, В. В. Кощинця, Р. Крикливого, В. Я. Марчака, І. В. Озерського, В. В. Романова, В. Ю. Шепітька та інших науковців. У цих працях автори наголошують, що для ефективного виконання службових обов'язків професійно успішний прокурор повинен бути наділений емоційною стійкістю, працездатністю, розвиненими волевими якостями.

Для потерпілого та підозрюваного (обвинуваченого) можливість укладення угоди про примирення є додатковою гарантією забезпечення їхніх прав, оскільки вони набувають статусу сторони угоди, яка може вирішити свої проблеми з мінімальним втручанням держави. Психологія діяльності потерпілого в ході кримінального провадження, в тому числі й під час укладення угоди про примирення, пронизана обвинувальною домінантою щодо правопорушника. Вона провокує активну діяльність потерпілого, спрямовану на відновлення справедливості.

Обґрунтовуються пропозиції законодавчого введення участі медіатора-психолога у кримінальному провадженні, які викладені у висновках роботи.

ВИСНОВКИ

У **висновках** дисертації сформульовано наукові положення та отримано результати, що в сукупності розв'язують важливе наукове завдання, а саме: визначення психолого-правових особливостей кримінального провадження на підставі угод. Це дало змогу зробити такі висновки та пропозиції.

1. Інститут «угод у кримінальному провадженні» зароджується та починає розвиватися на територіях, які належать до сучасної України ще за часів Київської Русі. Цей інститут поступово витіснив «кровну помсту» та полягав в укладенні усної тристоронньої угоди між обвинуваченим, потерпілим та владою (князем). Розмір відшкодування (вири, головщини чи уроку) визначав суд пропорційно до заподіяної злочином вини. За умовами угоди обвинувачений відшкодував повністю заподіяні збитки потерпілим або їх родичам та платив «податок за вчинення злочину» в княжу казну. Період історії з часів Київської Русі і до УРСР показав, що колишні інститути звільнення від кримінальної відповідальності (покарання) у зв'язку з примиренням сторін та спрощеного судового розгляду у разі визнання винуватості розглядалися як можливі способи врегулювання кримінально-правових конфліктів. Розглянуті інститути з сучасним кримінальним провадженням у формі угод зближує те, що їх застосування ґрунтувалося на згоді сторін. У зв'язку з цим такі інститути можуть розглядатися як історичні прототипи нині діючих компромісних конструкцій.

2. В американському кримінальному процесі діють два типи угод – про визнання провини і про співпрацю зі слідством. У першому випадку можливе укладення угод трьох видів: 1) про визнання провини в обмін на пом'якшення обвинувачення; 2) про

визнання провини в обмін на пом'якшення покарання; 3) про визнання провини в обмін на пом'якшення обвинувачення і покарання. За умови позитивної посткримінальної поведінки обвинуваченого суд, призначаючи покарання, не має права вийти за межі обіцяного розміру покарання.

Європейське кримінальне процесуальне законодавство суворо окреслює межі компромісу між державою та особою: особі, яка погодилася з пред'явленням їй обвинуваченням, при дотриманні ряду додаткових умов, гарантується призначення покарання не вище межі, встановленої законом. На відміну від американського кримінального процесу, де укладення угоди про визнання винуватості імовірніше, чим слабкіші докази обвинувачення, у європейських процедурах угоди затверджуються, якщо позиція обвинувачення сильна.

3. Компромісне вирішення кримінально-правового конфлікту притаманне змагальному типу кримінального процесу, що характеризується широкою дією принципу диспозитивності. Центральним елементом відновного способу вирішення такого конфлікту є медіація як спеціально організована процедура, що передбачає участь посередника – незадіяної в конфлікті сторони. З позиції кримінального процесуального права угода у кримінальному провадженні – це письмовий, добровільний правовий акт, який може укладатися між обвинуваченим (підозрюваним) та прокурором або потерпілим упродовж кримінального провадження з моменту пред'явлення підозри й до виходу суду в нарадчу кімнату, та встановлює взаємоприйнятні умови і взаємодопустимі законом поступки, права та обов'язки сторін кримінального провадження, потерпілого, спрямований на взаємну згоду, домовленість про результати кримінального провадження, які взаємоприйнятні для його учасників. З позиції юридичної психології, «угода в кримінальному провадженні» є «усвідомленим, цілеспрямованим, вольовим актом визначених у кримінальному процесуальному законі учасників кримінального провадження, здійснюючи який, вони прагнуть до досягнення певних юридичних наслідків». Угода в кримінальному провадженні є результатом проведення примирних процедур та актом саморегуляції сторін. Сфера можливого застосування угоди обмежується конкретним провадженням стосовно конкретного підозрюваного (обвинуваченого). Модель співпраці, яка може бути покладена в основу рішення про укладення угоди в кримінальному провадженні, – передбачає: 1) активне сприяння в розкритті та розслідуванні злочину; 2) викриття винних осіб, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення, або повідомлення про їх злочинну діяльність; 3) відшкодування заподіяної шкоди.

4. Юридико-психологічні особливості укладення угоди про визнання винуватості передбачають для обвинуваченого – уникнення невизначеності щодо виду та розміру покарання за результатами судового розгляду, у деяких випадках – застосування альтернативного покарання (його зниження) або можливість звільнення від покарання; для прокурора – можливість зменшення бюджетних витрат та економія процесуального часу, зниження навантаження на прокуратуру з підтримання державного обвинувачення в суді, забезпечення більшої ефективності системи кримінального судочинства. Критерієм, який визначає можливість і доцільність ініціювання та укладення угоди про визнання винуватості, є наявність суспільного інтересу в забезпеченні швидкого досудового розслідування і судового провадження, а також у запобіганні, виявленні

тяжких кримінальних правопорушень. Водночас матеріали проваджень свідчать про те, що досудове розслідування, незважаючи на формальний склад вчинених кримінальних правопорушень і визнання вини підозрюваним (обвинуваченим), проводиться повним обсягом із задіянням всього спектру слідчих (розшукових) дій. На психологічному рівні укладенню угоди про визнання винуватості передують конфліктне спілкування між органами досудового розслідування, прокурором та підозрюваним (обвинуваченим). Угода сприяє вирішенню кримінально-правового конфлікту та зменшенню впливу негативних психологічних чинників на сторони.

5. Чинником конструктивного вирішення психологічного конфлікту між потерпілим та злочинцем є відкритість та ефективність їх спілкування. Відкрите обговорення проблеми, під час якого сторони емоційно висловлюють своє ставлення до ситуації, може посприяти закладенню підвалин побудови довірливих відносин з метою досягнення компромісу. Конструктивний розвиток досягнення примирення проходить три фази: вступну (визначається предмет обговорення); власне примирення (обговорення суті справи, визначення умов досягнення згоди, способу відшкодування матеріально-моральної шкоди із зазначенням строків); завершальну стадію (прийняття остаточного рішення щодо примирення між сторонами конфлікту, складання та підписання угоди по примиренню сторін). Діяльність потерпілого у процесі досягнення компромісу зі злочинцем містить у собі ряд компонентів, зокрема: пізнавальний, емоційний та вольовий.

6. Основним напрямом підвищення ефективності функціонування інституту «угод у кримінальному провадженні» є залучення в переговорний процес між сторонами угоди професійного психолога як медіатора-посередника, який формує, налагоджує, забезпечує канали організаційних, інформаційних, комунікативних, психологічних та інших зв'язків між сторонами угоди. Психологічне посередництво медіатора-психолога спрямоване на процес організації діалогу між людьми, а не на прийняття ними рішень у складній ситуації, оскільки тільки потерпілий, або прокурор, або підозрюваний (обвинувачений) повною мірою можуть оцінити прийнятність для них умов угоди. Звідси медіація є процедурою альтернативного, добровільного врегулювання спорів, вирішення конфліктів шляхом ведення переговорів між сторонами за допомогою одного або декількох медіаторів (посередників) з метою досягнення сторонами взаємоприйняттого рішення про укладення угоди. Медіація не підміняє судовий процес, а також не вимагає значних матеріальних витрат.

7. Психологічна складова діяльності сторін при укладенні угоди про визнання винуватості охоплює комунікативну, конструктивну (реконструктивну), організаційну, соціальну сторони. Визначальною у психологічній діяльності учасників угоди є комунікативна сторона, ефективність якої зумовлюється їх ораторськими здібностями, вмінням полемізувати, високою культурою мови. Обвинувачений приймає рішення під впливом доказів та емоційних переживань щодо подальшого відбування покарання. Погодження умов угоди передбачають психологічну взаємодію учасників угоди, яка веде до вирішення спірних питань і суперечностей з урахуванням потреб кожної сторони. Саме збіг інтересів учасників переговорів робить узгодження умов можливим, а розбіжність потреб спонукає учасників до їх проведення.

8. Для залучення можливостей психолога в переговорному процесі щодо угод у кримінальному провадженні вважаємо за необхідне передбачити в законодавстві створення медіаційних бюро та внести відповідні зміни до КПК України. Так, частину першу статті 469 КПК слід викласти в наступній редакції: «Угода про примирення може бути укладена за ініціативою потерпілого, підозрюваного або обвинуваченого». Статтю 469 КПК слід доповнити частинами 2-1 та 2-2. Частину 2-1 викласти в такій редакції: «Домовленості стосовно угоди про примирення можуть проводитися самостійно потерпілим і підозрюваним чи обвинуваченим, захисником і представником або за допомогою особи-медіатора, погодженої сторонами кримінального провадження. Домовленості стосовно угоди про визнання обвинувачення можуть проводитися самостійно прокурором і підозрюваним чи обвинуваченим, захисником або за допомогою особи-медіатора, погодженої сторонами кримінального провадження».

Частина 2-2 статті 469 КПК: «Як медіатор, при укладенні угоди в кримінальному провадженні може бути запрошена особа, яка володіє спеціальними психологічними знаннями та має практичний досвід роботи у сфері психології й медіації.

Обставини, які виключають участь особи як медіатора у кримінальному провадженні: якщо вона перебуває у сімейних чи родинних відносинах зі слідчим, прокурором (як сторона обвинувачення в кримінальному провадженні) або підозрюваним (обвинуваченим) чи адвокатом (як сторона захисту), або потерпілим (його представником); якщо наявні інші обставини, визначені будь-якою стороною конфлікту, що ставлять під сумнів неупередженість медіатора. Також медіатором не може виступати слідчий, прокурор, суддя, адвокат, представник або законний представник сторін кримінального провадження».

Проведене дослідження демонструє новий напрям вирішення поставленого наукового завдання. При цьому перспективним напрямом досліджень визначено подальше удосконалення нормативно-правового регулювання кримінального провадження на підставі угод у контексті законодавчого введення медіатора-психолога як учасника переговорного процесу.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Stratiy A. V. Legal and psychological characteristics of an agreement on the recognition of guilt in the criminal legislation of Ukraine *protsesualnom* / A. V. Stratiy // *Legea si Viata*. – Nr. 2/2 (278) 2015. – P. 105–110.

2. Stratiy A. V. Legal and psychological characteristics of an agreement on reconciliation in the criminal legislation of Ukraine *protsesualnom* / A. V. Stratiy // *Jurnalul Juridic National*. – Nr. 1 (11) 2015. – P. 173–177.

3. Стратій О. В. Угода про визнання винуватості як новела кримінального процесуального законодавства / О. В. Стратій // *Європейські перспективи*. – 2014. – № 8. – С. 192–198.

4. Стратій О. В. Угода як спосіб вирішення кримінально-правового та психологічного конфлікту в кримінальному провадженні / О. В. Стратій // *Наше право*. – 2014. – № 9. – С. 197–201.

5. Стратій О. В. Угода з правосуддям у законодавстві США / О. В. Стратій // Європейські перспективи. – 2014. – № 9. – С. 194–199.

6. Стратій О. В. Європейський досвід інституту «медіації» у кримінальних провадженнях / О. В. Стратій // Наше право. – 2014. – № 10. – С. 196–202.

7. Стратій О. В. Угода між сторонами державного обвинувачення і захисту в кримінальному процесі Сполучених Штатів Америки / О. В. Стратій // Теорія та практика юридичної освіти : зб. мат. I Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 20 квіт. 2012 р.). – К. : Європейський ун-т, 2012. – С. 185–190.

8. Стратій О. В. Міжнародний досвід «відновного правосуддя» («медіації» або «примирення») / О. В. Стратій // Професійне становлення особистості : мат. V Всеукр. наук.-практ. конф. (Одеса, 15 лют. 2013 р.). – Одеса : ОДУВС, 2013. – С. 129–130.

9. Стратій О. В. Вирішення кримінально-правових конфліктів у кримінальному провадженні / О. В. Стратій // Актуальні проблеми юридичної психології : зб. матер. III Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 25 квіт. 2014 р.). – К. : НАВС, 2014. – С. 118–120.

10. Стратій О. В. Медіаторська діяльність у кримінальному провадженні як форма врегулювання кримінально-психологічних конфліктів / О. В. Стратій // Юридична психологія в Україні : здобутки та перспективи : зб. матер. наук.-практ. конф. (Київ, 24 квіт. 2015 р.). – К. : НАВС, 2015. – С. 225–228.

АНОТАЦІЯ

Стратій О. В. Психолого-правові особливості кримінального провадження на підставі угод. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 19.00.06 – юридична психологія. – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2015.

У результаті теоретичного аналізу та узагальнення проблеми встановлення правових та психологічних особливостей кримінального провадження на підставі угод окреслено теоретико-методологічні основи дослідження угоди як способу вирішення кримінально-правового конфлікту у кримінальному провадженні, охарактеризовано міжнародний досвід укладення угод у кримінальному провадженні, висвітлено процес становлення та розвитку інституту «угод у кримінальному провадженні» в Україні. Крім того, встановлено юридико-психологічні особливості укладення угоди про визнання винуватості та надано психолого-правову характеристику укладення угоди про примирення. Також з'ясовано психологічні особливості діяльності суб'єктів укладення угоди у кримінальному провадженні та визначено основні напрями підвищення ефективності функціонування інституту «угод у кримінальному провадженні».

Ключові слова: угода про визнання винуватості, угода про примирення, медіація, спеціальні психологічні знання, кримінальне провадження, прокурор, потерпілий, підозрюваний (обвинувачений).

АННОТАЦИЯ

Стратий А. В. Психолого-правовые особенности уголовного производства на основании соглашений. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 19.00.06 – юридическая психология. – Национальная академия внутренних дел, Киев, 2015.

В результате теоретического анализа и обобщения правовых и психологических особенностей уголовного производства на основании соглашений обозначены теоретико-методологические основы исследования соглашения как способа разрешения уголовно-правового конфликта в уголовном судопроизводстве, охарактеризованы международный опыт заключения соглашений, освещен процесс становления и развития института «соглашений в уголовном производстве» в Украине. Кроме того, исследованы юридико-психологические особенности заключения сделки о признании вины и предоставлено психолого-правовую характеристику заключения соглашения о примирении. Также, установлены психологические особенности деятельности субъектов заключения сделки в уголовном производстве и определены основные направления повышения эффективности функционирования института «соглашений в уголовном производстве».

Аргументировано, что центральным элементом восстановительного способа решения уголовно-правового конфликта является медиация как специально организованная процедура, предусматривающая участие посредника – третьей, незадействованной в конфликте стороны. С позиции уголовного процессуального права соглашение в уголовном производстве – это письменный, добровольный правовой акт, который может заключаться между обвиняемым (подозреваемым) и прокурором или потерпевшим в течение уголовного производства с момента предъявления подозрения и до выхода суда в совещательную комнату; устанавливает взаимоприемлемые условия и взаимнодопустимые законом уступки, права и обязанности сторон уголовного производства, потерпевшего; направленный на взаимное согласие, договоренность о результатах уголовного производства, которые взаимоприемлемы для его участников. Доказано, что с позиции юридической психологии «соглашение в уголовном производстве» является «осознанным, целенаправленным, волевым актом определенных в уголовном процессуальном законе участников уголовного производства, осуществляя который, они стремятся к достижению определенных юридических последствий».

Юридико-психологические особенности заключения соглашения о признании виновности предусматривают для обвиняемого – избежание неопределенности относительно вида и размера наказания по результатам судебного разбирательства, в некоторых случаях – применение альтернативного наказания (его снижение) или возможность освобождения от наказания; для прокурора – возможность уменьшения бюджетных расходов и экономия процессуального времени, снижение нагрузки на прокуратуру по поддержанию государственного обвинения в суде, обеспечение большей эффективности системы уголовного судопроизводства.

Фактором конструктивного решения психологического конфликта между

потерпевшим и преступником является открытость и эффективность их общения. Открытое обсуждение проблемы, во время которого стороны эмоционально выражают свое отношение к ситуации, может помочь закладке основ построения доверительных отношений с целью достижения компромисса. Конструктивное развитие примирения проходит три фазы: вступительную (определяется предмет обсуждения) собственно примирения (обсуждение сути дела, определение условий достижения согласия, способа возмещения материально-морального ущерба с указанием сроков) завершающую стадию (принятие окончательного решения по примирению между сторонами конфликта). Деятельность потерпевшего в процессе достижения компромисса с преступником включает в себя ряд компонентов, в частности: познавательный, эмоциональный и волевой.

Определено, что медиация является процедурой альтернативного, добровольного урегулирования споров, решения конфликтов путем ведения переговоров между сторонами с помощью одного или нескольких медиаторов (посредников) с целью достижения сторонами взаимоприемлемого решения о заключении соглашения. Основным направлением повышения эффективности функционирования института «соглашений в уголовном производстве» является привлечение в переговорный процесс между сторонами соглашения профессионального психолога как медиатора-посредника, который формирует, налаживает, обеспечивает каналы организационных, информационных, коммуникативных, психологических и других связей между сторонами соглашения. Психологическое посредничество медиатора-психолога направлено на процесс организации диалога между людьми, а не на принятие ими решений в сложной ситуации, поскольку только потерпевший, или прокурор, или подозреваемый (обвиняемый) в полной мере могут оценить приемлемость для них условий соглашения. Отсюда медиация является процедурой альтернативного, добровольного урегулирования споров, решение конфликтов путем ведения переговоров между сторонами с помощью одного или нескольких медиаторов (посредников) с целью достижения сторонами взаимоприемлемого решения о заключении сделки. Медиация не подменяет судебный процесс, а также не требует значительных материальных затрат.

Психологическая составляющая сторон при заключении сделки о признании виновности охватывает коммуникативную, конструктивную (реконструктивную), организационную, социальную стороны. Определяющей в психологической деятельности участников сделки является коммуникативная сторона, эффективность которой обуславливается их ораторскими способностями, умением полемизировать, высокой культурой речи. Обвиняемый принимает решения под влиянием доказательств и эмоциональных переживаний по дальнейшему отбыванию наказания. Согласование условий сделки предусматривают психологическое взаимодействие участников соглашения, ведущего к решению спорных вопросов и противоречий с учетом потребностей каждой стороны. Именно совпадение интересов участников переговоров делает согласования условий возможным, а несовпадение потребностей побуждает участников к их проведению.

Внесены предложения о совершенствовании действующего УПК Украины.

Ключевые слова: соглашение о признании виновности, соглашение о

примирении, медиация, специальные психологические знания, уголовное производство, прокурор, потерпевший, подозреваемый (обвиняемый).

SUMMARY

Stratiy O. V. Psychological characteristics of criminal proceedings on the basis of agreements. – Manuscript.

Thesis of PhD in Law; specialty 19.00.06 – Legal Psychology. – National Academy of the Internal Affairs. – Kyiv, 2015.

Grounded on the theoretical analysis and generalization problems of the issue of determining psychological characteristics of criminal proceedings on the basis of agreements there was outlined the theoretical and methodological foundations of an agreement research as a means of resolving criminal-legal conflict in criminal proceedings, the international experience of making agreements in criminal proceedings is characterized, the process of formation and development of the institute of “agreements in criminal proceedings” in Ukraine is highlighted. In addition, legal and psychological characteristics of making a plea agreement are established and psychological and legal characteristics of a reconciliation agreement are provided. The psychological characteristics of the subjects who make agreements in criminal proceedings are defined, and the main directions of efficiency increase of the institute of “agreements in criminal proceedings” functioning are established.

Keywords: plea agreement, reconciliation agreement, mediation, specific psychological knowledge, criminal proceedings, prosecutor, victim, suspect (defendant).